

A kor pulzusán. A Ceaușescu-korszak színházi műsorpolitikája és az erdélyi magyar dráma. Sütő András vidám játéka a marosvásárhelyi színpadon

GYÖRGY Andrea PhD

University of Arts Târgu-Mureș

gyorgy.andrea@theatre-research.ro

Abstract: Taking the Pulse of the Times. Theatre Programme Policy in the Ceaușescu Regime and Contemporary Transylvanian Hungarian Drama. The “Jolly Plays” of András Sütő on Stage in Târgu-Mureș

The cultural policy leadership of the Ceaușescu regime had complete control over all the important matters pertaining to theatre, including program. It determined in minute detail the category of plays that were permitted on stage. Moreover, it turned contemporary plays into a cornerstone of prosaic theatrical repertoire, in particular the national ones that demonstrated awareness of current issues and social reality. How was this program policy implemented in the Hungarian department of the theatre in Târgu-Mureș? Was contemporary Hungarian drama included in the repertoire? If yes, did it have any impact on stage practices? These are the questions I intend to answer in a study of productions based on András Sütő's comedies.

Key words: *Ceausescu-regime; cultural policy; contemporary Hungarian drama; Transylvania.*

„Változatosság, arányosság, eszmei tisztaság, igényesség: ezek a jó repertoár ismérvei” – fogalmazta meg Nagy Pál marosvásárhelyi kritikus 1965-ben. (Nagy 1965a, 116) Vajon mi számított ideális repertoárnak a Ceaușescu-rendszer éveinek színházában?

Románia és a kelet-európai szocialista blokk országainak színházaihoz hasonlóan az 1946-ben alapított marosvásárhelyi színház irányítása és működése az 1948-ban történt

államosítás után alárendelődött a szocialista ideológiának. A Ceaușescu-rendszer kultúrpolitikai vezetése a színházakat érintő minden fontos kérdésben, így a műsorrendet illetően is teljes befolyással rendelkezett. Pontosan meghatározta a színpadon bemutatható műveknek a csoportjait, a színházi repertoár sarokkövévé pedig a kortárs és ezen belül az aktuális problémák, a szociális valóság iránt érzékeny hazai drámát tette. A prózai színházaktól elvárták, hogy az előadásaik alapjául szolgáló dramatikus szövegeket a következő öt kategóriából¹ válasszák:

1. hazai kortárs dráma²
2. klasszikus és két világháború közötti román dráma
3. a szovjet dramaturgia és a szocialista (népi demokratikus) országok drámairodalma
4. klasszikus világirodalom
5. a „haladó” kortárs nyugati drámairodalom, avagy a kapitalista országok drámairodalma

Az ideális műsortervben tehát mind az öt kategóriának képviseltetnie kellett magát, amennyiben ez nem történt meg, rapszodikusnak, egyenetlennek, koncepciótlannak minősült az évad. A sajtó rendszeresen lereagálta a műsorterveket, éberben figyelve, hogy szerepel-e a repertoárban új hazai dráma? Az 1970-1971-es marosvásárhelyi színházi évadtervről a helyi román napilapban például megállapítják, hogy „meglehetősen kiegyensúlyozott”, mivel a bemutatásra kerülő darabok közel fele kortárs mű. (Rotaru 1970, 10) Nemcsak magyar, de aktuális tematikájú román kortársnak is kötelezően szerepelni kellett a műsortervben. A Sepsiszentgyörgy Állami Színház például az 1966-67-es évadra csupán egyetlen román darab bemutatását javasolta, és Bukarestből azzal a megjegyzéssel küldték vissza a tervezetet, hogy alulreprezentált a román kortárs drámairodalom, ezért szükséges még egy aktuális témájú román kortárs darabot beiktatni a repertoárba.³

Hogyan hatott ez az ideológiának alárendelt műsorpolitika az erdélyi magyar drámairodalomra, elősegített-e új drámai művek születését? Ha igen, akkor színpadra kerültek-e ezek az alkotások? Vajon hatottak-e a vásárhelyi teátrum előadásainak nyelvére a kortárs magyar szerzők színpadra vitt szövegei? Ezeket a kérdéseket Sütő Andrásnak a Harag György által Marosvásárhelyen színpadra vitt *Pompás Gedeon*, és ugyanitt a Harag György – Hunyadi András társrendezésében készült *Vidám sirató egy bolyongó porszemért* című színműve felől vizsgáljuk.

A színházak által felterjesztett javaslatok országos összesített kimutatásából kiderül, hogy az 1965-66-os évadra Romániában 39 kortárs hazai szerző darabját javasolták színpadi bemutatásra, és ezek között csupán egyetlen erdélyi magyar szerző neve

¹ A romániai színházak évadterveikben (proiect de repertoriu) ezen öt kategóriába sorolták a bemutatásra javasolt darabokat. Lelőhely: Marosvásárhelyi Nemzeti Színház Reklám-, Dokumentációs és Kutatási Osztálya.

² Ez a kategória egyes dokumentumokban *kortárs román dráma* néven is szerepel.

³ Marosvásárhelyi Nemzeti Színház Reklám-, Dokumentációs és Kutatási Osztálya.

szerepelt, a Méhes Györgyé, akit a nagyváradai teátrum javasolt. Az erdélyi magyar dráma mintha nem is létezett volna. Pedig az országban legalább hat magyar társulat működött ekkor.

Milyen szerzőket javasolt a marosvásárhelyi színház az 1965-66-os évadra? Egytől-egyig kortársakat, két román (Sergiu Farcasan és Mihail Sebastian), egy amerikai (Arthur Miller 1965-ös drámája), egy ausztrál (Ray Lawyer) és egy francia szerzőt (Vercors avagy Jean Marcel Bruller). Ezekkel a javaslatokkal köszönőviszonyban sincs maga a véglegesített játérend. A javasolt művek közül egyet sem mutattak be, helyettük azonban műsorra került két kapitalista országból való kortárs (Arnold Wesker és Dürrenmatt) és két román kortárs (Dorian Dorel és Aurel Baranga).⁴ Miért hiányzott a műsorból a kortárs erdélyi magyar darab? Ennek magyarázata az lehet, hogy kevés új magyar színpadi mű született, így nem volt választék. Hiszen irodalomtörténeti tény, hogy a dráma mindig is a legkevésbé népszerű, a legkisebb rangot kivívott műfaja volt a romániai magyar irodalomnak,⁵ ugyanakkor köztudomású, hogy a romániai magyar írók a románoktól eltérően nem reagáltak olyan lelkesen a párt felhívására, amely az ideológia eszközeként működő újfajta drámai irodalom (*noua dramaturgie*) megteremtését várta el tőlük. Mégis készülődni látszott valami.

A következő, az 1966-67-es évadban országsherte már hat olyan ősbemutatóra került sor, amelyek mind hazai magyar szerzők (Deák Tamás, Méhes György, Földes Mária, Marton Lili, Csávossy-Komzsik, Sütő András) szövegeire épültek. A marosvásárhelyi színház 1965-66-os évadtervét elemezve Nagy Pál, az *Igaz Szó* szépirodalmi folyóirat belső munkatársa azt fájjalta, hogy egyetlen új hazai magyar darab sem kerül színre, és csak ezután róttá fel a magyar klasszikus dráma és a népi demokratikus országokból származó dramatikus szövegekre épülő előadások hiányát. Hangot adott annak is, hogy mennyire várja egy új hazai darab színpadra kerülését, de ekkor még nem nevezte meg ennek a szerzőjét. „Tán elkészül és színpadra kerül egy új hazai magyar darab” – írta. (Nagy 1965b, 770) Később, majd egy év után, a vásárhelyi színház következő, 1966-1967-es műsortervét véve görcső alá, már arról írt, hogy Sütő Andrásnak az éppen készülő darabját szeretné a színpadon látni, amely nem szerepel ugyan műsoron, de „nincs akadály annak, hogy menet közben is bekerüljön” (Nagy 2014, 14-15).

A szóban forgó színdarab kétségtelenül a *Pompás Gedeon*, amelyet az 1967-1968-as évadban végre műsorra tűztek. A bemutató körüli izgatottság áradt abból a közleményből, amelyet a marosvásárhelyi színház irodalmi titkársága az *Előre* országos napilapnak juttatott el: „Sütő András is új darabon dolgozik számunkra, ideiglenes címe *Az aranykezű ember*.” (Anon 1967) A sajtó tehát tudatosította a kortárs erdélyi magyar drámai szövegek hiányának a problémáját, fogékonnyá tette az olvasót a téma iránt, felébresztette a Sütő-darab (a probléma megoldása) iránti érdeklődést, és hatásosan fokozta a színpadi bemutató körül kialakuló várakozást és izgalmat.

⁴ Marosvásárhelyi Nemzeti Színház Reklám-, Dokumentációs és Kutatási Osztálya.

⁵ Nemcsak akkor, hanem ma is meglehetősen ingatag a dráma helye a kortárs magyar irodalomban

A *Pompás Gedeont* Hajdu Győző és Gálfalvi Zsolt, a marosvásárhelyi székhelyű *Igaz Szó* szépirodalmi folyóirat⁶ két főszerkesztő-helyettese ajánlotta a színház figyelmébe. Az 1966. október 17-én keltezett beadványukban elsősorban azért javasolták a darab beiktatását a színház műsortervébe, mert korszerű írói mondanivalót tartalmaz:

[...] a szerző részben a realitásban, részben a képzelet birodalmában bonyolódó cselekmény során azt fejtí ki, hogy az az ember, aki szembekerül a szocialista társadalmi közösség együttélését szabályozó normákkal, a szocialista etika követelményeivel, aki önmagát a közösség fölébe, és saját szűken értelmezett érdekeit a társadalom érdekei elé helyezi törvényszerűen bukásra van ítélve, kiesik az az emberi közösség kereteiből.

Hajdu és Gálfalvi 1966

Ezután pedig a következő érveket sorakoztatták fel a Sütő-szöveg színpadra való alkalmassága mellett: határozott, pártos írói állásfoglalást tükröz, olvasmányos, szellemes, humoros, kiváló dialógusokat tartalmaz. Ha sikerül túllépünk ennek a hivatalos levélnek a kor ideológiájától terhelt retorikáján, akkor a kommunista fanyelven túl megláthatjuk azt az igyekezetet, amellyel a befolyásos irodalmár kortársak színpadra kívánták juttatni a szóban forgó dramatikus textust. Úgy tűnik, hogy a *Pompás Gedeon* bemutatása ügyé vált.

A vásárhelyi színház által Bukarestbe, a Kulturális Minisztérium Színházi Tanácsa elé felterjesztett 1966-1967-es évadtervben szerepelt egy román kortárs (Paul Everac), egy két világháború közötti román szerző (Camil Petrescu), két világirodalmi klasszikus (Shakespeare és Feydeau), valamint egy nyugatnémet szerző (Rolf Hochhut). E szerzők szövegei egy kivétellel végül mind elakadtak a cenzúra legfelső szintjén, az illetékes minisztériumban nem hagyták jóvá a bemutatásukat. Everac darabján kívül a javasoltak közül egyet sem iktattak be a repertoárba, amelyben viszont megjelent egy Tolsztoj-dráma, a kortárs amerikai Reginald Rose *Tizenkét dühös embere* és Sütő *Pompás Gedeonja*.⁷ Nagy Pál szavai prófétikusnak bizonyultak: a *Pompás Gedeon* menet közben bekerült a színház műsortervébe.

Ez annál is érdekesebb, mert a darabot hamarabb mutatták be színpadon⁸ mint nyomtatásban megjelent volna. A szöveg az *Igaz Szó* drámapályázatára íródott, és a lap 1967-es júniusi és júliusi száma hozta le, majd 1968-ban kötetben is kiadták. A román cenzúrának ebben, a konszolidáltnak nevezett, 1954-től 1971-ig tartó korszakában a színházak maguk javasolhattak, de csak publikált vagy a Sajtó- és Kiadói Főigazgatóság,⁹ által már engedélyezett darabokat. A *Pompás Gedeon* tehát

⁶ Sütő ebben az időszakban szintén az *Igaz Szó* szerkesztője

⁷ Lelöhely: Marosvásárhelyi Nemzeti Színház Reklám-, Dokumentációs és Kutatási Osztálya.

⁸ A bemutató időpontja: 1967. május 5.

⁹ Direcția Generală a Presei și Tipăriturilor

nyomtatásban való megjelenése előtt már megkapta az ekkor még csupán az előadások alapját képező szövegek ellenőrzésével foglalkozó cenzúra jóváhagyását.

Az addig írott legszínvonalasabbnak tartott drámai textusa, a *Pompás Gedeon* Sütőnek a harmadik műve, amely már megszületésekor kapcsolatba került a színházzal. 1950-ben, Kolozsváron vitték színre a *Mezítlábas menyasszony* című, Hajdu Zoltánnal írt színművét, 1962-ben pedig Marosvásárhelyen Kovács György rendezésében került színpadra a *Tékozló szerelem* című vígjátéka. A kezdeti szárnypróbálgatások után a *Pompás Gedeon* végre új minőséget ígért a romániai magyar drámairodalomban, amelynek megújítását azonban későbbre, a hetvenes évekre teszi az irodalomtörténetírás, és nem Sütő soron következő vidám játékaéhoz, az 1978-ban írt *Vidám sirató*hoz, hanem történelmi drámáihoz köti. Láng Gusztáv 1977-ben a *Csillag a máglyán* sepsiszentgyörgyi bemutatójáról írott kritikáját a következő mondatokkal indította:

Rangos színjátszás, önálló színpadi stílus jelentős drámaírás fényében virágzik. Példa rá a hazai magyar dráma jó évtizede tartó megújítása, amely nemcsak a műfaj irodalmi rangját vívta vissza (illetve emelte olyan magasra, ahol a romániai magyar irodalomban sosem állt), hanem színházainkat is szüntelen új próbatételre készítette, színpadi anyanyelvünk megteremtésére sarkallta őket.

Kántor – Láng 2018, 350

Sütő megélte minden drámaíró álmát, nemcsak azt, hogy műveit színpadon láthatta, az elsőtől az utolsóig, hanem azt is, hogy együtt dolgozhatott a rendezővel, átélve a lapról a színpadra születés kínjait. A *Pompás Gedeon*, akárcsak a *Vidám sirató* is úgy vált az irodalomtörténeti korpusz részévé, hogy nem került meg „a színházi tisztítótüzet”. (Visky 2002, 8) Az ígéretes indulás ellenére a *Pompás Gedeon* azonban csak rövid ideig maradt műsoron, összesen hat alkalommal játszották el, mivel a cenzúra menet közben betiltotta. Utolsó előadására 1967. május másodikán került sor. A tíz évvel később színpadra vitt *Vidám sirató* viszont hosszú sikesorozatot élt meg, századik előadását 1980. január 9-én ünnepelték.

Az előadások Harag alkotói pályájának két különböző szakaszában születtek: a *Pompás Gedeon* az első, az *Özönvíz előtt*, a *Vidám sirató* pedig az utána következő korszakban. „Úgy éreztem, hogy saját művészi megújulásom érdekében mindenképp a hazai drámairodalmat kell színpadra állítanom, és rátalálásom az új kifejező eszközökre ennek a kísérletnek is beillő munkának a folyamán alakult ki” – írta az *Özönvíz előtt* című, ma már színháztörténeti fordulatnak tekintett előadása megszületésének a körülményeire emlékezve. (Harag, 1980, 162) Harag ennek a revelációnak köszönhetően, nem pedig a korabeli színházi műsorpolitikának való megfelelés kényszerétől hajtva fordult tudatosan a hazai kortárs magyar drámairodalom felé, amelyben művészi kiteljesedése elengedhetetlen feltételét látta. Nagy István: *Özönvíz előtt* című drámájának 1971-es bemutatója meggyőződéssé érlelte felismerését, és ezután tudatosan folytatta a hazai darabok színpadra állítását, és vitte végbe a

színpadi nyelv megújítását, amelyben Sütő András színdarabjai és a marosvásárhelyi színház rendkívül fontos szerepet játszottak, annak ellenére, hogy Sütő történelmi drámatrilógiáját Harag nem Marosvásárhelyen, hanem Kolozsváron rendezte. Az *Őzönvíz előtt*-el kezdődő új hazai magyar drámák „színpompás vízáradásának”¹⁰ (Visky 2002, 124) egyik cseppje, amely a vásárhelyi színházat érinti nem más, mint a *Vidám sirató*, amely szorosan kapcsolódik a tíz évvel korábban színpadra került *Pompás Gedeon*hoz. Bár Sütő komédiái „magukon viselik a művészi útkeresés nyomait és a kor szabta korlátok némely vonását is”, (Görömbei 1986, 42) a belőlük készült színpadi reprezentációk nemcsak a rendezői életmű, de a magyar színháztörténetnek is fontos eseményei. Műsorra tűzésük ugyanakkor láthatóvá tette a marosvásárhelyi színháznak azon törekvését is, hogy szoros kapcsolatot alakítson ki a városban élő drámaírókkal. Nem véletlen, akár jelképesnek is tekinthető, a színház egyfajta credoját, a helyi szerzők szövegeihez való kötődését fejezi ki az, hogy az 1977-1978-as évad két kortárs, egy Sütő András és egy Romulus Guga-dráma ősbemutatójával indult egy nap eltéréssel. A *Vidám sirató* premierje előtt egy nappal, 1977. október 13-án mutatta be a román tagozat Guga: *Noaptea cabotinelor (Ripacsok éjszakája)* című színművét Dan Alecsandrescu rendezésében.

Köztudomású, hogy Haragra a színházi nyelv, a színházi kifejezésformák megújítására irányuló kísérletezés, az újfajta színházi formák keresése volt jellemző. A korabeli erdélyi szerzők realista játékkonvenciók által nem terhelt textusaihoz, különösen a Sütő Andráséihoz, saját bevallása szerint „különleges belső kapcsolat” fűzte, hiszen a színházi megújulás zálogát a korabeli magyar drámában fedezte fel: „... a színház elsőrendű feladata, hogy hazai színpadi művek ősbemutatójával jelentkezzenek, ... mert ez nyereség a színház művészi életében, s élmény a közönségnek” – írta a *Vidám sirató* műsorfüzetébe. (Nánay 1992, 214) Harag szerint a kortárs hazai darab tehát kétszeresen is nyereség lehet: a szakma és a befogadó közönség számára egyaránt, de mindent az előadás dönt el, teszi hozzá. Az, hogy Harag kísérletező rendező, nemcsak a *Vidám sirató*, hanem a *Pompás Gedeon* is bizonyítja. Sütőnél, akárcsak Tamási Áron a színpadi szövegeiben mesterien szövődik egybe realitás és mese. Harag így fogalmaz: „Majdnem olyan, mint egy álomvilág, az ember mintha álmában vagy révületben látna valamit. Táncban ez olyan, mintha a lábak nem érnék a földet, hanem pár centivel fölötte lebegnének. Láttam ilyen táncokat. Gyönyörűségesek.” (Nánay 1992, 214.)

A sütői világnak a színpadi megjelenítése azonban komoly kihívás elé állította Haragot, akinek alkotói vívódása addig tartott, amíg felismerte, hogy el kell távolodnia a realizmus eszközeitől. Sütő műveinek mitikus, rituális szubsztrátumát a két előadás különleges látványvilága, sajátos térszerkezete is megmutatja. A *Pompás Gedeon* falusi

¹⁰ Kolozsváron kerül sor Sütő-történelmi drámáinak bemutatóira, de ugyanitt rendezi Harag Páskándi Géza: *Tornyot választok*, Asztalos István: *Fekete macska*, Csíky László: *Öreg ház*, Bajor Andor: *Szürke délután*, Huszár Sándor: *A mennybemenetel elmarad* című drámáját is.

vegyesboltot ábrázoló, látszólag realista színpadképe temérdek díszletelemmel terhelt: műanyag kannák, petróleumos hordók, virágcserepek, egy régi hintó, biciklik, vedrek, dobozok, órák, festmények, csizmák, mandolinok láthatóak, sőt még *egy angyalszárny* is. Florica Mălureanu hihetetlenül zsúfolt, komikus hatást keltő díszlete hidat képez a valóság és a fantaszitikum között. A túlzásfoltosság és a Gedeont elsírató asszonyok tréfás-ugrató népi játékszerű kórusának a harsányságát a rendezés hibájaként is felrótták. Volt olyan kritikus, aki öncélú modernkedésnek tartotta „a groteszk felhang” (Kacsir 1967, 4) megjelenését az előadásban. De miért ne lehetne a túlzás, amely a tér zsúfoltságában és az előadás akusztikai dimenziójára jellemző harsányságban megjelenik éppen a rendezői koncepció része? A díszlet, amely kiválóan alkalmazkodik a marosvásárhelyi Kultúrpalota színpadának építészeti adottságaihoz (széles színpadnyílás, mélység nélküli tér) nem törekszik valóság illúzióra, és előrevetíti a *Vidám sirató* különleges, stilizált színpadképét. Tamás Annának a „lankás éltető anyaföldet, kenyéradó hegyoldalt, ritkás kukoricást megjelenítő díszlete, amelyet kanyargó ösvények szabdalnak”, (Metz 1977, 2) amikor kell, akkor a forgószínpad jóvoltából Fügedes tanyájának szobabelsőjévé változik.¹¹ A korabeli kritikák tanúsága szerint a színpadkép, amelyet a Mezőségen látott fura domb ihletett asszociációk sokaságát indította el, ilyenekét, mint: szülőföld, élet (kenyér), vagy akár a Kálvária-hegye.

A marosvásárhelyi színház azóta sem tűzte műsorra a két vidám játékot.¹² A *Pompás Gedeont* Tompa Miklós 1972-ben Temesváron, majd 1983-ban Sepsiszentgyörgyön vitte színre. A *Vidám siratót* 1984-ben Temesváron Varga Vilmos, 1987-ben Nagyváradon Klein Magdalena, 1987-ben Kolozsváron pedig Tompa Gábor rendezte. A rendszerváltozás után Sütő vidám játékaikhoz az erdélyi színház sajnos nem talált új, érvényes olvasatot. (Boros s.a.) Ez a tény, ha nem is ingatja meg Sütő Andrásnak az irodalomtörténeti kánonban elfoglalt helyét, de mindenképpen árnyalja a drámaíró Sütőről alkotott képet. A marosvásárhelyi *Pompás Gedeon* és a *Vidám sirató* író, színházi alkotók (rendező, díszlettervező, koreográfus, zeneszerző, színész stb.) és közönség ideális találkozásának az eredményeként született meg. Sütő vidám játéka a belőlük készült maradandó színházi előadások révén váltak az irodalom által kanonizált írásművekké, és ugyancsak a színházon múlik, hogy ottmaradnak-e.

BIBLIOGRÁFIA

BOROS Kinga, s.a., Tompa Miklós: *Pompás Gedeon*. *Philther*, online.

GÖRÖMBEI András, 1986, *Sütő András*. Akadémiai Kiadó.

HARAG György, 1980, A korban élni. A kolozsvári színház budapesti vendégszereplésének műsor füzetek. In: Nánay István (szerk.), 1992, *Harag György színháza*, Pesti Szalon.

¹¹ Az előadást az 1973-ban átadott, újonnan épült színházban rendezik

¹² 1989 után Sütő történelmi drámái közül láthattuk ugyan a vásárhelyi színpadon Béres Attila és Sebestyén Aba két eltérő rendezői interpretációjában az *Egy lócsiszar virágvasárnapját*, de ezek az előadások a legjobb szándék ellenére sem váltak revelatív színházi eseménnyé.

- HARAG György, 1980, A Vidám sirató elé. In: Nánay István (szerk.), 1992, *Harag György színháza*, Pesti Szalon.
- KACSIR Mária, 1967, Pompás Gedeon. Sütő András vidám játékának bemutatója, *Előre*, június 8. 4.
- LÁNG Gusztáv, Sütő-bemutató Sepsiszentgyörgyön. In: Kántor Lajos – Láng Gusztáv, 2018, *Száz év kaland Erdély magyar irodalmáról (1918-2017)*. Bookart.
- METZ Katalin, 1977, Vidám sirató egy bolyongó porszemért. A marosvásárhelyi színház magyar tagozatának évadnyitó előadása. *Vörös zászló*, október 16. 2.
- NAGY Pál, 1965a, Repertoár, rendezés, igény. *Igaz szó*, 1.115-118.
- Nagy Pál, 1965b, Évad után - évad előtt. *Igaz szó*, 11. 768-770.
- Nagy Pál, 1966, Mit várunk a színháztól? In: Nagy Pál, 2014, *Emlékek otthona: A tegnapi színház*. Cluj-Napoca, Kriterion.
- ROTARU, Gheorghe, 1970, În prag de noua stagiune. *Steaua roşie*, szeptember 2. 10.
- Anon, 1967, Az irodalmi titkárság jelenti. *Előre*, szeptember 20. o.n.
- SÜTŐ András, 1968, *Pompás Gedeon. Vidám játék három felvonásban*. Bukarest, Irodalmi Könyvkiadó.
- VISKY András, A dramaturg. Hermész példája. In: Visky András, 2002, *Írni és (nem) rendezni*. Cluj Napoca, Koinónia.